

H. Rombouts, ed., *Haarlem ging op wollen zolen. Opkomst, bloei en ondergang van de textielnijverheid aan het Spaarne* (Schoorl: Pirola, 1995, 188 blz., ISBN 90 6455 208 8).

Met dit overzicht van bijna acht eeuwen textielnijverheid in Haarlem is een leemte in de Haarlemse geschiedschrijving opgevuld. Het initiatief kwam in 1989 van het Historisch Museum Zuid-Kennemerland, dat door middel van een onderzoeksproject een tentoonstelling wilde organiseren en dit werk wilde publiceren. De titel van het boek is een parafrase van het oud-Hollandse gezegde 'De tijd gaat op wollen zolen'; de tijd verstrijkt ongemerkt en verdwijnt tenslotte, net als uiteindelijk de poorten van de laatste Haarlemse textiefabriek werden gesloten en men dit in de stad al bijna weer vergeten is.

Het boek is in drie delen opgedeeld. In deel I (de periode tot 1575) (13-52) behandelt Herman Kaptein de opkomst en bloei van met name de lakennijverheid. Hij gaat uitvoerig in op de fabricage van deze lakens van wol via een hele reeks van ambachtslieden tot eindproduct. Hierbij maakt hij wellicht teveel gebruik van oud-Hollandse citaten. Niet altijd hebben deze de over het algemeen hiervan verwachte toegevoegde waarde. Het productieproces wordt uiteengezet in de context van de plaats die de industrie in Haarlem innam. Dit gebeurt aan de hand van de situatie in de lakenstad Leiden, waarover meer bekend is. Over de indeling van het eerste deel kan opgemerkt worden dat het ingewikkelde (en boeiende) productieproces wat ongelukkig is geplaatst tussen de ontwikkeling van de industrie en de concurrentiepositie, en het afsluitende hoofdstuk over de handelspolitiek dat hierop aansluit. Problemen en ontwikkelingen kunnen beter worden ingeschat en begrepen als men weet wat er allemaal moet gebeuren voordat wol laken is. Opvallend in deze vroege periode (vóór de zeventiende eeuw) is de stedelijke politiek om vooral te letten op het belang van de industrie voor de hele stad in plaats van voor slechts enkele rijken. Opmerkelijk zijn ook de vele controles in het productieproces, die werden uitgevoerd om de Haarlemse lakens hun kwaliteit te laten bewaren.

In het tweede deel, dat de periode 1575-1800 beslaat (55-109), beschrijft Floris Mulder de inmiddels op voornamelijk linnen overgestapte textielnijverheid en de eind zestiende eeuw door Vlamingen geïntroduceerde zijdeweaverij. Aardig zijn de persoonlijke details, zoals het verhaal over Passchier Lammertijn, die door een speciale vinding uitblonk in het maken van ingewikkelde patronen in damasten lakens en servetten. Interessant zijn ook de paragrafen over de in onze ogen moderne, maar al eeuwenoude problemen rond afvalwater (van de linnenblekerijen) en arbeidsconflicten.

In het laatste deel, waarin Freek Baars de negentiende en twintigste eeuw behandelt (113-159), duiken de begrippen 'arbeidsvoorziening' en 'gastarbeiders' ook al eerder op dan men op het eerste gezicht zou verwachten (respectievelijk eind achttiende eeuw en halverwege de negentiende eeuw). In deze periode stond de katoenindustrie centraal. Door de auteur worden met name de fabrieken van Wilson, Poelman en Prévinaire in hun ontwikkeling gevolgd. Met het oog op de grote afzetmarkt Indië, begon bijvoorbeeld Prévinaire zich toe te leggen op het machinaal namaken van de in Indië met de hand gemaakte batiks. Hoewel hij de kwaliteit van dit produkt aardig benaderde, miste hij de concurrentieslag vanwege het ontbreken van de typische Indische geur. Met de sluiting van kousenfabriek 'Hin' kwam er in 1969 een einde aan de Haarlemse textielindustrie. De fabrikant van zijden en later nylonkousen kon de moordende concurrentie binnen Europa uiteindelijk niet aan.

In het hele boek wordt aandacht besteed aan de plaats die het stadsbestuur ten opzichte van de textielindustrie innam. Opmerkelijk is daarbij de nadruk die steeds werd gelegd op de

welvaart en het belang voor de hele stad. Ook werd er dus, al was het maar om oproer in de kiem te smoren, gekeken naar de armen en werklozen. Van wat minder historisch belang, maar leuk voor de bewoners van Haarlem en ook voor diegene die wel eens door Haarlem heeft gewandeld, zijn de door het hele boek verweven verwijzingen van aan de textielnijverheid gekoppelde straatnamen.

Hoewel het boek er goed verzorgd uitziet, vooral de kaft is mooi vormgegeven, zijn de inconsistente spelling en de schrijf- en zetfouten storend. Het boek sluit af met een notenapparaat, literatuurlijst en een register.

Lianne Damen

A. M. J. A. Berkvens, A. Fl. Gehlen, G. H. A. Venner, ed., *'Flittich erforscht und gecolligeert...'*. *Opstellen over Limburgse rechtsgeschiedenis* (Maastricht: Werkgroep Limburgse rechtsgeschiedenis, 1995, 250 blz., ISBN 90 802668 1 7).

Wat ieder verstandig wetenschapsman weet, maar wat nog niet tot departementale beleidsambtenaren wil doordringen, is dat het geesteswetenschappelijk onderzoek slechts optimaal gedijt in een klimaat van vrije ontplooiing, van inventiviteit en creativiteit. Eén van de talloze studiegroepen die deze bewering kunnen staven, is de Werkgroep Limburgse rechtsgeschiedenis. In 1980 gesticht onder leiding van de Nijmeegse rechtshistoricus O. Moorman van Kappen, bestaat zij uit personen die beroepshalve of uit pure nieuwsgierigheid geïnteresseerd zijn in de rechtsgeschiedenis: ware amateurs maar geen dilettanten. Ter gelegenheid van het derde lustrum verscheen opnieuw een bundel. (De eerste werd uitgegeven in 1990, recensie in *BMGN*, CVII (1992) 311.) Ze is het resultaat van met liefde, enthousiasme en deskundigheid bedreven historisch onderzoek. Wat wil men nog meer?

Twaalf facetten van het rijkgeschakeerde palet der Limburgse rechtsgeschiedenis worden getoond over een periode van de middeleeuwen tot en met de negentiende eeuw. Geografisch gesproken betreffen drie bijdragen 'Maastricht'. A. Fl. Gehlen, oud-voorzitter van de werkgroep, behandelt een gecompliceerde casus inzake 'grondroering', namelijk inbeslagneming door de heer van Argenteau van een in 1700 op de Maas in zijn gebied vastgelopen schip; een zaak met interjurisdictionele aspecten (appèl op commissarissen-instructeurs te Maastricht? of op de Raad van Brabant te Brussel?) en met internationaalrechtelijke aspecten (9-21). P. J. H. Ubachs geeft in 'Particulier, niet singulier' een behartenswaardige uiteenzetting over 'middeleeuwse neutraliteit en de stad Maastricht' (23-41) waarin hij vooral aandacht schenkt aan de relatie met het Luikerland. G.-R. de Groot wijdt een informatief opstel aan de Maastrichtse jurist Godefroid Stas (1802-1876), een Belgische magistraat die uit dankbaarheid aan zijn vaderstad zijn prachtige juridische bibliotheek aan Maastricht legateerde; thans is de collectie een waardevolle kern van de Universiteitsbibliotheek ter stede (43-54). Met grote kennis van zaken toont P. P. J. L. van Peteghem het historische belang dat keizer Karel V terecht hechtte aan de terugkoop van het vorstelijk domein Kerpen-Lommersum (55-75). Grensverleggend onderzoek heeft G. H. A. Venner gedaan voor zijn artikel over schepenakten en schepenen in Zuid-Oost-Nederland, toegespitst op de overdracht van onroerend goed in de dertiende eeuw (77-104). In haar korte bijdrage constateert raw. M. J. H. A. Lijten dat er verschillen hebben bestaan tussen